

Recenzja

dysertacji doktorskiej **Pani mgr Adriany Gawendy** na temat, „**Sytuacja życiowa sprawców przestępstw przedterminowo zwolnionych z zakładów karnych**” napisanej pod naukowym kierunkiem **Prof. zw. dr hab. dr h. c. Brunona Hołysta** oraz **Dr hab. Anny Kieszkowskiej**, **Prof. UJK**, przewidzianej do obrony w Wydziale Pedagogiczno-Historycznym Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach.

* * * * *

W oparciu o decyzję Wydziału Pedagogicznego i Artystycznego Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach zlecającej sporządzenie stosownej oceny przedmiotowej rozprawy, zapoznałam się z jej treścią i na podstawie przysłanego maszynopisu przedstawię moje uwagi i refleksje.

1. Na wstępie pragnę odwołać się do oceny znanych socjologów; prof. K. Frysztackiego i prof. P. Sztompki dotyczącej zmian ustrojowych i społecznych po 1989 roku w Polsce. W pracy pt., „Polska początku XXI wieku; przemiany kulturowe i cywilizacyjne”(2012) podkreślają iż, „... rok 1989 radykalnie zmienił kontekst instytucjonalny, organizacyjny i ideologiczny, przyniósł zmianę systemową w najszerszej skali, godną miana rewolucyjnej (..) lecz zegar transformacji bije jednak nierównym rytmem. Sama logika zmian narzuciła kolejność priorytetów. Najpierw przekształcenie sfer polityki, zbudowanie zrębów demokracji, potem przestawienia gospodarki na nowe tory rynkowe, kapitalistyczne a potem stworzenie pluralistycznych, wolnych mediów należało skupić się na twardych podstawach budowanego na nowo społeczeństwa ..”(s.79). Problemy nierówności, wykluczenia społecznego, problemy polityki penitencjarnej oraz idea resocjalizacji w oparciu o społeczeństwo musiały poczekać, podobnie jak problemy kultury, zmian mentalności zbiorowej i kompetencji cywilizacyjnych. Podjęcie zatem przez Panią mgr Adrianę Gawendę badań poświęconych sytuacji życiowej sprawców przestępstw przedterminowo zwolnionych z zakładów karnych uważam za całkowicie uzasadnione i wartościowe merytorycznie.

2.Kwestia problemu i jego wartości naukowo poznawczej.

Autorka przygotowała obszerną rozprawę doktorską interdyscyplinarną lokującą się w polu badań pedagogiki i jej subdyscyplin; pedagogiki resocjalizacyjnej, penitencjarystyki, socjologii; socjologii dewiacji ,kryminologii , prawa karnego oraz polityki społecznej i pomocy społecznej .Podjęta w pracy krytyczna analiza problemu stosowania długotrwałej kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw odnosi się do stanowisk kwestionujących skuteczność modelu resocjalizacji penitencjarniej wybitnych współczesnych znawców penitencjarystyki, resocjalizacji ,psychologii sądowej,polityki karnej Promotora Pana prof. zw. dr hab.Drh.c.Brunona Hołysta, prof.A.Kieszkowskiej, prof.A.Bałandynowicza, prof.J.Warylewskiego, prof.H.Machela, prof.A.Szymanowskiej, prof.M.Cioska, prof.A.Rzeplińskiego, prof.,Z.Lasocika i wielu innych (rozd.I s.5-27).

W dalszej części analiz teoretycznych prowadzi dyskursu naukowy, analizuje i ocenia wartość teorii wyjaśniających mechanizmy zachowania się jednostki w sytuacjach trudnych klasyków ;teorię kontroli T.Hirschiego,teorię samokontroli Gottferdsona i T.Hirschiego,teorię potrzeb A. Maslowa,także współczesnych reprezentantów nauki A.Bałandynowicza, wielopasmowej koncepcji resocjalizacji z udziałem społeczeństwa,koncepcję Resillence,teorię społecznego uczenia się Bandury,oraz prezentuje inkluzyjno- katalektyczny model reintegracji społecznej A.Kieszkowskiej. Badania empiryczne zostały oparte o bardzo dobrze opracowane założenia teoretyczne i metodologiczne badań własnych ,z przyjętą wyjątkowo dużą grupą byłych więźniów łącznie z wnikliwą interpretacją wyników badań. Generalnie wartość naukowo -poznawcza dysertacji polega na poszerzeniu pola badawczego pedagogiki resocjalizacyjnej oraz penitencjarystyki,bowiem uzyskane wyniki badań winny stanowić podstawę zwiększenia efektywności realizacji programów resocjalizacyjnych w zakładach karnych, ze szczególnym uwzględnieniem aktywizacji zawodowej skazanych ,reintegracji społecznej, pomocy społecznej Dodać należy iż, w ocenie wybitnych reprezentantów prawa karnego ,słabością tej dziedziny jest znikoma zdolność do rozwiązywania problemów społecznych osób odbywających karę pozbawienia wolności, w porównaniu z innymi działaniami. Nieudolność i niewiedza jak rozwiązać palące problemy prowadzi do mechanicznego podnoszenia i zaostżania kar.(„ Przyszłość prawa karnego. Alternatywne reakcje społeczne”, red. S.Pikulski,W.Cieślak, M.Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2015)

Opowiadam się za przyjęciem przedstawionej do oceny rozprawy doktorskiej

Pani mgr Adriany Gawędy.

3 Strona formalna dysertacji ,metody ,zasady opracowania wyników badań i ich wartości naukowej .

Dysertacja składa się z ośmiu rozdziałów , wraz podrozdziałami ,wstępu wraz z podrozdziałami ,konkluzji z przeprowadzonych badań, wniosków i wskazań pedagogicznych,bibliografii która zawiera 259 pozycji zwartych i artykułów. Pracę kończy Aneks, w którym zamieszczono wykorzystane w procesie eksploracyjnym wzory zastosowanych narzędzi badawczych ; Skalę Poczucia własnej Skuteczności Scharzera, Adaptacja Juczyńskiego), Kwestionariusz Oceny Prężności;K.Gąsiora, J.Chodkiewicza. W.Cechowskiego, Kwestionariusz ankiety „Reintegracja społeczna”, autorstwa mgr Adrianey Gawędy, oraz autorski kwestionariusz wywiadu z osobami przebywającymi już na wolności.

W strukturze można wyodrębnić dwie części ;pierwszą zawierającą analizy teoretyczne,dotyczące badanych problemów oraz drugą część obejmującą wyniki badań własnych .Praca posiada charakter interdyscyplinarny , jak podkreśliłam wyżej *„z wyraźną, zaznaczoną orientacją pedagogiczną, z uwzględnioną pedagogiką resocjalizacyjną penitencjarystyką oraz polityką karną i polityką społeczną i jest typowym studium diagnostyczno-weryfikacyjnym.*

Pierwsza części teoretyczna składa się z pięciu rozdziałów. Pierwszy rozdział *„Więzenie i jego deprawacyjny wymiar”* zawiera prezentację kryteriów deprivacji społecznej w środowisku izolacyjnym zakładów karnych, główne nurty i koncepcje naukowe definiujące zachowania i reakcje osób pozbawionych wolności ,odbiegające od ogólnie przyjętych norm i ładu społecznego. W rozdziale odnosi się do kilku ocen i stanowisk naukowych dotyczących kategorii osób uwięzionych oraz wyników badań innych autorów;prof.B.Hołysta,prof. A.Bałandynowicza, L.Lernella, prof.J.Warylewskiego, do klasycznej teorii „instytucji totalnych”E.Goffmana i wielu innych.Autorka podkreśla wagę ocen prof. Brunona Hołysta według którego *„... dolegliwością izolacji więziennej jest niemożność zaspakajania potrzeb psychicznych i kulturowych (..) potrzeby kontaktu emocjonalnego,intymności współuczestnictwa ,znaczenia niezależności ...”*(s.18) dostrzega także zaburzenia funkcjonowania rodzin i dzieci osób uwięzionych (s19). Autorka cytuje krytyczne oceny prof. A.Bałandynowicza, znawcy penitencjarystyki, który definiuje negatywny i destrukcyjny wpływ więzienia na skazanych i określa nieprawidłowości tego stanu .(s.17).Na koniec rozdziału wskazuje na konieczność innowacyjnych i niestandardowych działań dotyczących obniżenia poczucia społecznego odrzucenia osób uwięzionych.(s.10-27).

W drugim rozdziale *„ Istota warunkowego przedterminowego zwolnienia ”* zaprezentowane zostały wybrane analizy literatury i stanowisk odnoszące się do definiowania badanego stanu oraz

procedur udzielania warunkowego przedterminowego zwolnienia i obowiązki nakładane na zwolnionych, łącznie z oceną ich sytuacji życiowej.(s.28-55)

Rozdział III „Wybrane teorie wyjaśniające mechanizm zachowania się jednostki w sytuacjach trudnych” w całości poświęcony jest analizie teoretycznych podstaw i teorii naukowych rozprawy. Na uwagę zasługuje „Inkluzyjno - katalaktyczny model integracji społecznej skazanych”, autorstwa prof. Anny Kieszkowskiej, którego głównym założeniem jest „włączenie wykluczonych do społeczeństwa przy ich aktywnym udziale, posiadanych zasobach i potencjałach, oraz poprzez kształtowanie świadomości i wzmocnianie kompetencji społeczeństwa” (s. 73).

Rozdział IV „Resocjalizacyjna rola warunkowego przedterminowego zwolnienia” w którym mgr Adriana Gawenda poddaje analizie proces resocjalizacji byłych więźniów, czynniki sprzyjające i utrudniające pozytywną readaptację społeczną oraz ukazuje możliwości pedagogicznego wymiaru probacji byłych więźniów.(s.77-113).

W ostatnim V rozdziale dysertacji pt. „Resocjalizacja, bezpieczeństwo jednostki i środowiska” Autorka podejmuje dyskurs interdyscyplinarny; analizując takie konstruktory jak; samotność, stres izolacyjny, potrzeba bezpieczeństwa, wiktymizacja, depersonalizacja z punktu widzenia paradygmatów pedagogiki resocjalizacyjnej, penitencjarystyki, psychologii społecznej, kryminologii, filozofii czy też socjologii rodziny. Definiuje pojęcia adaptacji społecznej i readaptację społeczną oraz proces marginalizacji/wykluczenia doświadczanych byłych więźniów w różnych sferach życia (s.114-157).

Część teoretyczną dysertacji oceniam pozytywnie pod względem merytorycznym i poznawczym.

W drugiej części dysertacji-empirycznej zawierającej metodologię badań własnych, Autorka dokonała prezentacji uzyskanych wyników badań. Głównym problemem badawczym był zamiar określenia /postawienia diagnozy/ „...sytuacji życiowej sprawców przestępstw przedterminowo zwolnionych z zakładów karnych..”. W hipotezie głównej mgr Adriana Gawenda założyła „iż sytuacja życiowa sprawców przestępstw przedterminowo zwolnionych jest bardzo trudna, bowiem(..) na wolności nieustannie pokonują i rozwiązują sytuacje trudne, pozbawieni są w większości profesjonalnej pomocy, podejmują nowe role społeczne i zawodowe, poszukują swego miejsca w społeczeństwie, napotykać też na tym etapie „nieprzychylność środowiska lokalnego” (s.148). W ocenie części metodologicznej dysertacji, być może nie tyle chodzi o realizację pełnej procedury badawczej, w diagnozie interesującej kwestii- co raczej o przygotowanie empirycznych, bardziej doskonałych w swej metodologii a więc w zasadzie trudnych do zakwestionowania przesłanek uzasadniających stosowanie metod resocjalizacji i przygotowania skazanych do powrotu na wolność. Zastosowana w pracy procedura badań i jej prezentacja w pełni uzasadnia do takie założenie, bowiem wynika z podstawy teoretycznej i faktograficznej.

Przyjęta procedura badań zakładała określenie zależności pomiędzy cechami społeczno - demograficznymi obszernej grupy badawczej- 300 skazanych ,których dozór kuratorski trwał od 2 do 3 lat i mieścili się w przedziale wiekowym od 21- do 70 roku życia. Do badań zakwalifikowano były skazanych,którzy przebywali na wolności od 1 do 2 lat. Autorka przyjęła też kolejną zmienną kategorię popełnionych przestępstw przez skazanych; przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu dopuściło się -30 % badanych ,przestępstwa przeciwko mieniu stanowiły-24% ogółu,przestępstwa przeciwko rodzinie 18%. Przeszypstw przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu oraz wolności seksualnej i obyczajowości dopuściło się 14,5 % badanych. Ważne informacje uzyskała także z analizy 300 akt skazanych (mężczyzn) udostępnionych prze Sąd Okręgowy w Warszawie.

Generalnie jednak mgr Adriana Gawenda w części empirycznej rozprawy diagnozowała udział więźniów skazanych na karę pozbawienia wolności w programach resocjalizacyjnych , tych którzy uzyskali możliwość warunkowego przedterminowego zwolnienia. Uzyskane dane z badań sondażowych i jakościowej analizy akt sądowych dowodzą ,iż skazani w niewielkim stopniu korzystali z możliwości udziału w programach resocjalizacyjnych takich jak ; podnoszenie kwalifikacji naukowe 10%, kwalifikacje zawodowe 38,5 %.zastępowanie agresji 19,0 %,terapia psychologicznej 11,0%,przeciw uzależnieniom 28,0 %, podnoszenie i odbudowanie kompetencji rodzinnych 17,0 %,podejmowanie pracy 9,0 %,programu kulturalno -oświatowego, 9,0 % oraz programu sportowego 12,0 %. Przedstawione dane Autorki dysertacji całkowicie dowodzą ,iż tak nikły udział skazanych w programach resocjalizacyjnych nie zmieni ich systemu wartości i nie przebuduje postaw. Aby dać skazanemu nieograniczony kredyt zaufania i orzec „warunkowe przedterminowe zwolnienie” przygotować go do samodzielnego życia i zapewnić warunki godnej egzystencji. Prof. Andrzej Bałandynowicz od lat lansujący ideę reintegracji skazanych ,wspartej na wartościach dowodzi ,iż,... klasyczny stosunek reintegracji osoby to stosunek, który badamy na poziomie ujęcia relacyjności podmiotowej trzech elementów ;sprawcy ofiary w powiązaniu ze społeczeństwem oraz kultury i cywilizacji...”. (2015,s 602).

Wyniki badań Adriany Gawendy dowodzą iż, byli więźniowie opuszczający zakłady karne liczą na wsparcie i pomoc,nie są bowiem w stanie samodzielnie rozwiązywać problemów funkcjonowania na wolności . Bariery niepowodzeń zdiagnozowanych w rozprawie na wolności to; brak pracy,brak akceptacji ze strony społeczeństwa,brak akceptacji i wsparcia ze strony rodziny ,która praktycznie stanowi podstawowe źródło wsparcia .Utrata więzi z rodziną następuje na skutek izolacji więziennej. Wyniki dowodzą,iż najczęściej źródłem wsparcia po opuszczeniu zakładu karnego była rodzina tj.60,5%,kolejno kuratorzy 28 % oraz Ośrodki Pomocy Społecznej 25%..Okres warunkowego przedterminowego zwolnienia można potraktować jako,„...okres zorganizowania życia od nowa i odbudowanie dotychczasowych relacji ...” (s.194-195).

Wyniki badań i wnioski mgr Adriany Gawendy w wysokim stopniu znajdują potwierdzenie w pracach prof. Anny Kieszkowskiej, a szczególnie monografia pt. „*Inkluzyjno - katalektyczny model reintegracji społecznej skazanych „konteksty sytuacyjne”* (2012) „...Celem wieloaspektowych działań będzie wspomaganie powrotu skazanego do społeczeństwa, przy jego świadomym i aktywnym udziale w życiu społecznym i współpracy całego społeczeństwa...” (s.125).

Kandydatka wykazała, że w kategorii wsparcia społecznego i pomocy, byli więźniowie oczekiwali w pierwszej kolejności od zakładów penitencjarnych, urzędników sądowych i pracowników socjalnych. Prawie połowa badanych uzyskała pomoc w znalezieniu pracy z OPS 44,5%, w znalezieniu mieszkania 54,5%, pomoc finansową otrzymało 28,0 % badanych, zaś wsparcia informacyjnego 10,5% zaś wsparcia psychicznego w leczeniu odwykowym byli właściwie pozbawieni bowiem ta kategoria likowała się na poziomie 7,0 % badanych. W stosunku do potrzeb działania wyżej wskazanych instytucji były znikome (s.198). Badani swój powrót do społeczeństwa korzystali, z dóbr społeczeństwa obywatelskiego - wolontariatu, i najczęściej ponad połowa byłych więźniów kierowała się do stowarzyszeń o charakterze pomocy postpenitencjarnej takich jak: „Sławek”, „Monar”, „Patronat” (54%). Autorka wyczerpująco omawia i prezentuje także wyniki badań dotyczące; funkcjonowania badanych na rynku pracy oraz przyczyn utrudniających stałe zatrudnienie. Bariery w uczestnictwie społecznym życia lokalnego wynikały z posiadanego „stygmatu byłego więźnia” (75%).

Wyniki badań zawarte w dysertacji Pani mgr Adriany Gawendy dowodzą, iż egzystujący w naszym kraju liberalizm gospodarczy, nie docenia wartości społecznych ogniskujących się na ustawicznym wspieraniu działań wzmacniających wiarę sens szeroko rozumianych kooperacji społeczności lokalnych oraz stowarzyszeń patronackich wspierających byłych skazanych. *Istnienie i systematyczne wdrażanie podstawowej zasady pomocniczości, porządkuje i nadaje sens relacjom społecznym istotne poczucie opieki, wiary i nadziei na istnienie dobra wspólnego.*

Autorka w konkluzji prowadzonego dyskursu i badań własnych dowiodła, iż polityka penitencjarna Państwa, wymaga zmian programów resocjalizacyjnych i przygotowania więźniów do opuszczenia zakładów karnych, obecny stan wymaga korekty, dotychczasowa efektywność działań w środowisku lokalnym jest bardzo niska; ze względu na trudności i problemy napotymane przez byłych skazanych na wolności a szczególnie tych skazanych, którzy korzystają z warunkowego przedterminowego zwolnienia z zakładów karnych. Całkowicie zgadzam się z opinią Autorki, bowiem „**poważne problemy dotyczące realizowania nałożonych przez sąd obowiązków doprowadzają do odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia i ponownej izolacji byłych więźniów, bowiem nie mają szans na pozytywną readaptację i pełnienie ról społecznych**” (s.238)

Pani mgr Adriana Gawenda na podstawie prowadzonych badań proponuje modyfikacje dotyczące zwiększenia efektywności realizacji programów resocjalizacyjnych na podstawie diagnozy potrzeb i faktycznych problemów skazanych. Podkreśla, iż dotyczyłoby to również przeszkolenia funkcjonariuszy służby więziennej z zakresu komunikacji, mediacji i rynku pracy z aktywizacją skazanych włącznie (s.236).

Reasumując stwierdzam, że rozprawa doktorska stanowi wiarygodne i rzetelnie przygotowane, interesujące i w wielu zakresach innowacyjne opracowanie. Zasluguje na uwagę ekspertów kreujących aktualnie politykę karną i penitencjarną oraz politykę społeczną. Tym samym można będzie sformułować praktyczne wnioski dotyczące kompensacji traumatycznych reakcji skazanych doświadczanych na poziomach lokalnych, które mogą być rozwiązane na poziomach politycznym i strukturalnym.

Biorąc pod uwagę wszelkie elementy przedstawionej przeze mnie oceny, wyrażam przekonanie, że oryginalna, pod każdym względem merytorycznym, poznawczym i metodologicznym oraz wartości badań empirycznych, rozprawa doktorska Pani mgr Adriany Gawendy; pt., „*Sytuacja życiowa sprawców przestępstw przedterminowo zwolnionych z zakładów karnych*,” przygotowana pod naukowym kierunkiem wybitnego Mistrza Prof. zw. dr hab. dr h.c. Brunona Hołysty oraz Panią dr hab. Annę Kieszkowską, Prof. UJK, stanowi podstawę do dalszych etapów procedowania przewodu doktorskiego.

prof. dr hab. Krystyna Marzec-Holka

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

w Bydgoszczy